

ЖУРНАЛ ИССЛЕДОВАНИЙ И РАЗВИТИЯ THE JOURNAL OF RESEARCH AND DEVELOPMENT ТАДҚИҚОТ ВА ТАРАҚҚИЁТ ЖУРНАЛИ

ISSN: 3030-3281. Volume I, Issue-4, (April) 2024
Journal homepage: <https://imfaktor.com/index.php/tjrd>

GULMURODOV Muhridin Rahmatulla o'g'li

*Buxoro davlat universiteti
"KIDTM" yo'nalishi talabasi*

AVEZOVA Dilovar Salimovna

*Buxoro davlat universiteti
"Filologiya fakulteti, rus tilshunosligi" kafedrasida
o'qituvchisi*

FAKULTETLARARO YO'NALISH TALABALARIGA RUS TILINI O'QITISHDA ADABIY TAXALUSLARDAN FOYDALANISH

ANNOTATSIYA

Maqola o'zga tilli guruh talabalarga rus tilini o'rgatishda antroponimlarning turlaridan biri - taxalluslardan foydalanishga bag'ishlangan. Adabiy taxalluslar orqali rus tilini o'zga tilli guruhlarda o'qitish haqida alohida qayd etilgan. Rus adabiyoti namoyandalari bilan tanishish talabalarining rus antroponimiyasi sohasidagi bilimlarini chuqurlashtiradi, ularning dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi va antroponimik ko'nikmalarni va umuman lingvistik kompetentsiyani rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: taxallus, antroponim, rus tili chet tili sifatida, semantika.

Talabalarining milliy va madaniy xususiyatlarini bilish rus tilini chet tili sifatida o'qitishda fundamental ahamiyatga ega. Shu bilan birga, E.I. Passov ta'kidlaganidek, "chet tilini o'zlashtirish jarayoni o'quvchilarga ta'lim, kognitiv, rivojlanish va tarbiyaviy jihatlarida nima berishi mumkinligiga" tayanish kerak.

So'nggi o'n yilliklarda mashhur bo'lgan chet tilini o'rganishga antropotsentrik yondashuv inson shaxsiyatining barcha jihatlariga diqqat bilan e'tibor berishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchilar shaxs ismlari va familiyalarini tanlash va o'zgartirish omillarini tahlil qiladilar, onomastikada ijtimoiy-tarixiy, madaniy jarayonlar va hodisalarning aksini qayd etadilar (V.D. Bondaletov, K.V. Baxnyan, V.A. Ivashko, V.A. Nikonov).

Rus onomastikasining eng muhim bo'limlaridan biri antroponimika - odamlar ismlari haqidagi fandır.

Dastlabki bosqichda o'zga tilli guruh talabalariga rus tilini o'rgatishda, birinchi navbatda, so'zlashuv nutqida antroponimlarning eng keng tarqalgan toifalarini kiritish tavsiya etiladi. Talabalarni rus ismlari, xususan, taxalluslar bilan tanishtirish tavsiya etiladi, ularsiz rus antroponimlari to'liq ifodalanmaydi, buning natijasida mashg'ulotlar ularni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi.

Taxalluslar maxsus talqinni talab qiladi, bu esa aniqlash imkonini beradi.

"O'rganilayotgan til madaniyatining qadriyat dominantlari. Ushbu yondashuv turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotni optimallashtirishga yordam beradi" [7, B.32].

Taxallus – "antroponimning bir turi bo'lib, u kishining ijtimoiy hayotida haqiqiy ism bilan birga yoki uning o'rnida mavjud bo'lgan xayoliy ism" [4].

Yangi boshlovchilar uchun "leksiko-grammatik kurs" (mualliflar S.A. Xavronina, L.A. Xarlamova) Anton Pavlovich Chexov (1860–1904) matnini o'qishning dastlabki bosqichida quyidagi kontekstda duch keladi: "O'sha davr tanqidchilaridan biri: Antosha Chexontening hikoyalari - bu taxallusi bilan A. P. Chexov yozgan - kulrang choyshabdagi olmos kabi porlaydi."

Adabiy taxalluslarni o'rganish rus tili darslarida bir nechta mavzularni mustahkamlashda hamrohlik qiluvchi material vazifasini bajaradi ("Otlarning kelishiklar bilan turlanishi va otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi", "Sifatlarning, egalik va ko'rsatish olmoshlarning turlanishi", "Nutq", "O'zganing nutqi", "Harakat fe'llari").

O'zbek talabalari rus tilini chuqurroq o'rganish jarayonida rus yozuvchilari va tarixiy shaxslarining xayoliy ismlariga duch kelishadi.

Talabalarni taxalluslar bilan tanishtirish kerak, chunki taxalluslardan mualliflar o'z asarlarida ko'proq foydalanadilar. Ularning haqiqiy ism va familiyalarini eslab qolish qiyin, taxalluslari esa sodda va qisqaroq.

Talabalarga ruscha taxalluslarni o'rgatishda ikki bosqichni ajratib ko'rsatish tavsiya etiladi: birinchidan, "taxallus" atamasi bilan tanishish sodir bo'ladi, bu onimlar guruhining o'ziga xos xususiyatlari va ularning paydo bo'lish sabablari qayd etiladi. Keyin talabalar taxalluslarni lingvistik nuqtai nazardan tahlil qiladilar, ularning shakllanish usullari va grammatik xususiyatlari bilan tanishadilar.

Rus tili kurslarida o'qituvchi:

- 1) "taxallus" atamasini belgilaydi;
- 2) taxalluslarning paydo bo'lish sabablarini ko'rib chiqadi;
- 3) taxalluslarga tilshunoslik nuqtai nazaridan mulohazalar.

Rus yozuvchi va shoirlarining taxalluslari bilan talabalarni tanishtirish maqsadga muvofiqdir.

Xayoliy nomlarni o'rganish "taxallus" atamasining ta'rifidan boshlanganligi sababli, o'qituvchi taxallus ko'plab xalqlar orasida azaldan mavjud bo'lgan va katta ahamiyatga ega bo'lgan ikkinchi ismga borib taqalishini ta'kidlaydi. Bir ism (aldamchi, yolg'on) keng foydalanish uchun mo'ljallangan, ikkinchisi (maxfiy) - faqat juda yaqin odamlar uchun.

Xayoliy ism antroponimlarning boshqa turlaridan "sun'iy, maqsadli o'z-o'zini nomlash xususiyatlari va bir nechta yoki bir xilda foydalanish xususiyatining cheklanishi bilan farqlanadi.

Keyinchalik, taxalluslarni yaratish sabablari haqida talabalarga tushuncha berish tavsiya etiladi. Bu tsenzura ta'qibi, adabiy faoliyatdagi muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish, haqiqiy familiyaning kakofoniyasi, ism va qarindoshlardan ajralib turish istagi, mualliflar sonini niqoblash va boshqalar bo'lishi mumkin. Bugungi kunda yana bir sababni nomlash mumkin – internet ta'siri.

O'qituvchi taxalluslarning lingvistik sabablarga ko'ra paydo bo'lmashligiga, balki keyinchalik o'rganish katta qiziqish uyg'otadigan lingvistik materialga aylanishiga e'tibor qaratadi.

Taxalluslarni turli xususiyatlarni hisobga olgan holda tahlil qilish mumkin.

Shunday qilib, XX asrning Rossiyadagi eng muhim adabiy taxallusi bu Aleksey Maksimovich Peshkovga (1868-1936) tegishli bo'lgan Maksim Gorkiydir. Talabalar birinchi navbatda taxallus semantikasiga e'tibor berishlari kerak. Eng ko'p ishlatiladigan so'zlar bir nechta ma'noga ega va "gorkiy" so'zi bu borada istisno emas. Rus tilining izohli lug'atida quyidagi izohlar qayd etilgan:

1. O'ziga xos o'tkir va yoqimsiz ta'mga ega bo'lish. Achchiq.
2. qayg'uli, og'ir. Achchiq hissa [1].

Talabalar yozuvchi taxallus tanlashda leksemaning ikkinchi ma'nosiga tayanganini osonlik bilan qayd etadi. Rus tilida bu sifat achchiq payt, achchiq qismat, achchiq taqdir kabi so'z birikmalarida juda ko'p qo'llaniladi.

Agar xayoliy nom ma'lum bir ijtimoiy muhitda ishlashning o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lsa, unda bu holda xorijiy auditoriya taxallusning ijtimoiy ma'nosi haqida fikr bildiradi. Masalan, mashhur rus yozuvchisi E. A. Pridvorovning (1883–1945) taxallusi Demyan Bedniy nomi ijtimoiy ma'noga ega.

Pridvorov familiyasida soʻzlardan biri ikki tomonlama motivatsiyani koʻrish mumkin
Uning ayrim maʼnolari:

1. Bir mulk, bir shahar uchastkasidagi uy-joylar orasidagi yer uchastkasi. Hovlida bolalar maydonchasi.

2. Barcha xoʻjalik inshootlari bilan dehqon uyi, alohida dehqon xoʻjaligi.

Taxalluslarni semantika nuqtai nazaridan koʻrib chiqqach, onimlarning paradigmatic munosabatlariga eʼtibor beriladi. Taxalluslarning semantik aloqalarini tahlil qilib, talabalarga uydirma nomlar orasida quyidagilar ajralib turishini koʻrsatish mumkin:

a) antonim taxalluslar: Sasha Chorniy (A. M. Glikberg) – Andrey Belyi (B. N. Bugaev); Severyanin (I.V. Lotarev) – Yujanin (B.S. Gurevich);

b) taxallus-sinonimlar: Bedniy (E. A. Pridvorov) – Golodniy (M. S. Epshteyn) – Pribludniy (Ya. P. Ovcharenko)

1. Shundan soʻng oʻqituvchi onimlarni kelib chiqishiga koʻra tavsiflashi mumkin.

Taxalluslarni yaratishda yozuvchilar rus tilining asl soʻzlaridan foydalanadilar (Gorkiy, Bedniy, Belyi) va oʻzga tildan olingan taxalluslar. (Masalan: A.P.Chexovning Uliss, Laert, Ruver va Revur taxalluslari misolida).

Taxalluslarning bir qismi sifatida ism, otasining ismi va familiyasi yoki faqat ism bosh harflar bilan ifodalanishi mumkin, masalan, A. P. Chexov bilan: A. P., A. Ch., A. Chekhonte, G. Baldastov, M. Kovrov; N.V.Gogoldan: V.Alov, P.Glechik, G.Yanov; D. Bednydan: D. B-y.

Taxalluslarni tahlil qilishda talabalar eʼtiborini soxta nomlarning soʻz yasash xususiyatlariga qaratish zarur.

Rus taxalluslarining taqdim etilgan tasnifi bizga rus tizimini bilish va oʻzlashtirish bilan bogʻliq lingvistik mexanizmlarni aniqlashga imkon beradi, talabalarining til bilishi, ularning tayyorgarlik darajasini oshiradi.

Oʻyin mashqlari darsni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Masalan:

1. "Koʻproq taxalluslarni nomlang" oʻyini. Talabalar guruhi ikkita jamoaga boʻlinadi, ularning har biri iloji boricha koʻproq taxalluslarni nomlashi kerak. Eng xayoliy nomlarni nomlagan kichik guruh gʻolib deb topiladi.

2. "Taxallusni toping" oʻyini. Oʻyinning borishi: talabalar taniqli shaxslarning portretlarini (chizmalar, fotosuratlar) olishadi. Talabalar har bir kishining taxallusini nomlashlari kerak. Tez va toʻgʻri taxmin qilgan talaba gʻalaba qozonadi.

3. Mavzu boʻyicha viktorina. Viktorina savollari:

Mustaqil ish sifatida talabalar quyidagi vazifalarni bajaradilar:

1. "Yosh adabiyotshunos olim lugʻati" dan foydalanib:

a) rad etilgan taxalluslar;

b) inkor etilmaydigan taxalluslar;

v) turli gap qismlarining taxalluslari (ot, sifat, olmosh), taxallusli otlarning jinsini aniqlash;

d) tobe bogʻlanish turiga koʻra tuzilgan taxalluslar.

2. Yozuvchilarning taxalluslari asosida xabar yoki taqdimot tayyorlang.

3. Oʻzingiz uchun taxallus oʻylab toping, nima uchun aynan shu taxallusni tanlaganingizni tushuntiring taxallus (siz sinfda tuzilgan jadvaldan foydalanishingiz mumkin).

4. Mamlakatingizda yozuvchilarning jamoaviy taxallusi bormi? Misollar keltiring.

Fakultetlararo yoʻnalish talabalarini rus yozuvchilari, shoirlari, olimlarining taxalluslari bilan tanishtirish, uydirma nomlarni tahlil qilish antroponimlar guruhining tilda paydo boʻlish yoʻllarini koʻrsatishga yordam beradi va katta kasbiy qiziqish uygʻotadi.

O'zga tilli guruhlarda taxalluslarni tahlil qilish bo'yicha ishlar antroponimik tizim haqida g'oyani shakllantirish, rus tili va adabiyoti kurslarining fanlararo aloqalarini amalga oshirish va talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi.

Taxalluslar talabalarning dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi, dunyoning boshqa kontseptual tizimi so'zlovchilarini yangi lingvistik ong bilan tanishtiradi va shu bilan madaniy bilimlarni va dunyoning to'liq antroponimik tasvirini shakllantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘UXATI

1. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М.: Просвещение, 1991. 110 с.
2. Черкасова Е. В. Обучение иностранных студентов-филологов русским антропонимам (продвинутый этап): дис. ... канд. пед. наук. СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. 230 с.
3. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал. Волгоград: Перемена, 2000. 171 с.
4. САИДОВА М., АВЕЗОВА Д. МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ МОРФОЛОГИИ РУССКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ НАПРАВЛЕНИЙ //Journal of Research and Innovation. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 11-15.
5. Авезова Д. METHODS OF TEACHING THE MORPHOLOGY OF THE RUSSIAN LANGUAGE TO STUDENTS NON-LINGUISTIC DIRECTIONS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 42. – №. 42.
6. Туйлиева Л. СОСТАВ СЛОВА В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 15. – №. 15.
7. Shermuxamedova, N. (2023). ALLYUZIYA VA UNING MATN ROLI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(4 Part 2), 167–171.